

พระพุทธศาสนากับปัญหาความรุนแรง :กรณีศึกษาจกักวัตติสูตร
Buddhism and Violence Problems:
A Case Study of Cakkavattisutra

พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี (เหมประไพ)
Phramaha Khwanchai Kittimethi (Hemprapai)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,ประเทศไทย
Mahaculalongkornrajavidyalaya University,Thailand

kittimetee@gmail.com

Received February 19, 2020; Revised March 2, 2020; Accepted May 10, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องศาสนากับปัญหาความรุนแรง เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพระพุทธศาสนากับปัญหาความรุนแรง และเพื่อวิเคราะห์พระพุทธศาสนากับปัญหาความรุนแรงในจกักวัตติสูตร บทความวิชาการนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสาร หนังสือเป็นหลัก จากผลการศึกษาพบว่า แนวคิดเรื่องศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรงได้แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มปรัวิสัยที่อธิบายธรรมชาติผ่านความเชื่อทางศาสนาที่อธิบายความรุนแรงเป็นสิ่งที่ควบคุมมากับธรรมชาติและกลุ่มอัตวิสัยที่ถือว่าความรุนแรงไม่ได้เกี่ยวกับธรรมชาติแต่เป็นด้วยมนุษย์ใช้เหตุผลอธิบายถึงการกระทำของมนุษย์เท่านั้น ขณะที่พระพุทธศาสนาอธิบายความรุนแรงมาจากผลกรรมชั่ว และแนวคิดเรื่องจริยธรรมที่พิจารณาบนฐานของบุคคลที่เป็นผู้กำหนดดีชั่ว เช่นผู้มีอำนาจปกครอง ส่วนการวิเคราะห์จกักวัตติสูตรได้พิจารณาความรุนแรงมาจากการปกป้องคุ้มครองธรรมะ โดยหลักธรรมที่ปฏิบัติเพื่อสร้างความสงบมากกว่าความสร้างความรุนแรง ส่วนการมีความรุนแรงนั้นจำเป็นต้องมาจากความเห็นชอบร่วมกัน เช่นการลงโทษผู้กระทำความผิด และความรุนแรงจากการป้องกันไม่ให้ธรรมเกิดขึ้น ด้วยการรู้ผลของกรรมชั่ว ส่วนความรุนแรงสามารถใช้ได้จากผู้ที่เมตตาสามารถควบคุมไม่ได้เกิดความรุนแรงอื่นๆตามมาได้

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา, ความรุนแรง, จกักวัตติสูตร

Abstract

The objectives of this article are: to study the concept of religions and violence problems; to study Buddhism and violence problems; and to analyze Buddhism and violence problems in Cakkavattisutra. This is a qualitative research done by analyzing academic documents. From the research, it was found that there are two groups of scholars viewing religions and violence problem. The first one is the Objectivism describing that violence is natural being. The second one is the Subjectivism describing that the violence is not natural being but to be rationalized and resolved only by humans. Buddhist sees that violence can be described as a result of bad volition. In the area of the Buddhist virtues, this can be described through the person who has authority to determine good or bad volition such as the one who has power to rule. In an analysis of Buddhism and violence problem in Cakkavattisutra, it was found that the violence can be discovered from protecting Dhamma. By the Dhamma practice principle, Dhamma practice is for building peace that is opposite of violence. Violence is necessary to be commonly approved such as punishment for the wrong-doers. Violence may be used to prevent injustice by understanding the results of bad deed. Violence can be used by the benevolent that are capable of controlling or preventing possible violence.

Keywords: Buddhism, Violence, Cakkavattisutra

บทนำ

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาเหตุการณ์รุนแรงจำนวนมากเกิดขึ้นในโลกนี้ โดยความรุนแรงเหล่านั้นส่วนหนึ่งมีการอ้างถึงศาสนา เช่นเหตุการณ์เครื่องบินพุ่งชนตึกเวิร์ลเทรด เซ็นเตอร์ ประเทศสหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ.2544 โดยมีทฤษฎีจำนวนมากมุ่งเน้นไปที่ ศาสนากับความรุนแรง ซึ่งลักษณะส่วนใหญ่ปรากฏในเรื่องเล่าทางศาสนา (Gregory E Wilkinson, 2009) ดังข้อความในมหาภารตยุทธว่า

“ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้มีวันเกิดแล้วก็มีวันดับ มนุษย์เราก็นี่จากกฎแห่งธรรมชาตินี้ ไม่พ้น พระกฤษณะผู้เป็นอวตารปางที่ 8 ของพระวิษณะเทพเจ้าได้ตรัสไว้ว่า สงครามครั้งนี้อุบัติขึ้นเพื่อชำระล้างมลทินในโลก และเพื่อโลกจะได้บริสุทธิ์สะอาดยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น ย่อมไม่มีผู้ใดจะสามารถยับยั้งสงครามมหาประลัยครั้งนี้ได้” (มหาภารต, 2555) และอีกข้อความว่า“เจ้าถือกำเนิดมาในตระกูลกษัตริย์ มีหน้าที่ที่จะต้องสู้รบเพื่อปกป้องแผ่นดินอันเป็นที่รักและหวงแหนของเจ้า เหตุไฉนเล่าเจ้าจะมายอมมอบบ้านเมืองให้แก่ศัตรูเสียง่ายๆ เช่นนี้ แม้เราจะเป็นพ่อของเจ้า แต่เราก็มามีฐานะเป็นศัตรูมีอาวุธอยู่ในมือ เพราะฉะนั้น อย่ามัวชักช้าอยู่เลย จงหยิบอาวุธขึ้นมารบ แม้แต่กับพ่อของเจ้าเถิดหากว่าเขามาในฐานะศัตรู”(มหาภารต, 2555)

ความรุนแรงจึงเป็นเรื่องจำเป็นในแง่ของการที่จะปกป้องรักษาความดีไว้ ขณะเดียวกัน ก็เป็นการกำจัดสิ่งไม่ดี ในแง่คิดนี้อาจจะตรงกับที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่นกันว่า ลำดับนั้น ท้าวเธอจึงทรงพระดำริอย่างนี้ว่า ‘ถ้าเราจักให้ทรัพย์แก่คนที่ถือเอาสิ่งของที่ผู้อื่นไม่ได้ ให้โดยอาการขโมย อทินนาทานคือการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้นี้ จักแพร่หลายขึ้นด้วย ประการอย่างนี้ ทางที่ดี เราควรให้คุมตัวบุรุษผู้นี้อย่างแข็งแรง แล้วตัดต้นคอ ตัดศีรษะของบุรุษ นั้นเสีย’ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 11 พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ข้อที่ 92 หน้าที่ 69) เนื้อหาที่เกี่ยวกับความรุนแรงจึงปรากฏในแง่ของความรุนแรงที่มาพร้อมกับการอ้างถึงการ ป้องกันรักษาความดีไว้

จากข้อพิจารณาเหล่านี้จึงมีการอ้างถึงความรุนแรงนั้นส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับศาสนา ทั้ง ที่ในความเข้าใจของเรานั้น ศาสนาเกิดขึ้นเพื่อเป็นที่พึ่งของมนุษย์ โดยคำสอนศาสนาส่วนใหญ่ มุ่งเน้นไปที่ความรัก ความเมตตา ความสงบ ซึ่งดูเหมือนจะตรงข้ามกับความรุนแรงอย่างสิ้นเชิง แต่เมื่อมีการอ้างถึงความรุนแรงที่เกิดจากศาสนาจึงเป็นเรื่องที่กลายเป็นปัญหาที่นำไปสู่ข้อ ถกเถียงในเวลาต่อมาทั่วโลกถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากการที่ศาสนาต่อศาสนาเผชิญหน้ากัน ใน ประเทศต่างๆทั่วโลกที่กลายเป็นปัญหาให้นักคิดหลากหลายพากันพูดถึงปัญหานี้เกิดจากศาสนา จริงหรือไม่ และหากศาสนาจะพิจารณาความรุนแรงตามที่ปรากฏนั้นอย่างละเอียดและรัดกุม จะช่วยให้สังคมได้มีทางแก้ไข พัฒนาแนวทางในการปฏิบัติศาสนาได้มากยิ่งขึ้น

บทความนี้จะได้นำเสนอให้เห็นแนวคิดเรื่องศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรง รวมถึง พิจารณาเหตุการณ์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนากับความรุนแรงเพื่อจะช่วยให้เกิดความเข้าใจ ในบริบทที่แตกต่างกันและสุดท้ายจะได้พิจารณาท่าทีของพระพุทธศาสนาที่มีต่อความรุนแรงจาก การวิเคราะห์จกักวัดติสูตรต่อไป

แนวคิดเรื่องศาสนากับปัญหาความรุนแรง

การพิจารณาเรื่องศาสนากับความรุนแรงนั้น เราอาจจำเป็นต้องเข้าใจเนื้อหาเกี่ยวกับ ความรุนแรงว่าเป็นเรื่องทางศาสนาหรือไม่ เพราะจากรูปแบบความรุนแรงที่นำเสนอผ่านพิธีบูชายัญ รวมถึงสงครามที่ถูกกล่าวถึงผ่านเรื่องเล่าทางศาสนา แม้ความรุนแรงจะถูกมองว่าเป็นการ บิดเบือนคำสอนทางศาสนาที่พยายามสนับสนุนสันติภาพ ไม่ใช่สนับสนุนความรุนแรงอย่างที่ กำลังกล่าวถึงนี้ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ศาสนามีความรุนแรงให้เห็นตั้งแต่อดีต โดยอาจพิจารณาได้ จากความรุนแรงทางศาสนาที่มีรูปแบบแตกต่างกัน บางครั้งไม่ใช่เป็นเรื่องศาสนาหรือไม่ใช่เป็น รูปแบบที่แท้จริงทางศาสนา แต่เป็นประโยชน์ต่อความถูกต้องชอบธรรมของกฎหมายหรือรัฐ ที่จะอ้างคำสอนทางศาสนาเพื่อจะอ้างว่าเป็นวิธีที่ดีหรือถูกต้องเมื่อต้องการใช้ความรุนแรง และ ในลักษณะเดียวกัน ศาสนาแบบปัจเจก (individual religion) ที่พยายามอาศัยศาสนาในการ สร้างความรุนแรงโดยอ้างถึงความสงบ ความสามัคคีและความยุติธรรมทางสังคม โดยกลุ่มผู้รัก ชาติ กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มเพศ หรือพวกอุดมคติทางการเมือง แต่เอาเข้าจริง ความรุนแรงนั้นมา จากรากฐานของการเป็นมนุษย์ที่หวังในอำนาจและมีความโลภต่างหาก ไม่ใช่กลุ่มอุดมการณ์แต่

อย่างไร (Gregory E. Wilkinson, 2009) และเมื่อพิจารณาจากข้อเท็จจริงดังกล่าวเราจะพบแนวคิดเรื่องศาสนากับความรุนแรง โดยพิจารณาจากแนวคิด 2 กระแสหลัก คือ

1. กลุ่มปรัวิสัย (Objectivism) เป็นการพิจารณาว่าความจริงนั้นอยู่ภายนอกมนุษย์ โดยเริ่มต้นจากการอธิบายว่าความจริงคือธรรมชาติ และธรรมชาตินี้แต่เดิมก็ไม่มีปรากฏว่ามีตัวตน ต่อมามีการอธิบายในรูปแบบที่มีลักษณะความเป็นมนุษย์มากขึ้น ในสมัยกรีกได้อธิบายบุคลิกลักษณะของเทพเจ้าว่ามีลักษณะไม่ต่างจากมนุษย์ มีรัก โลภ โกรธ หลงเช่นเดียวกัน เมื่อเทพเจ้านั้นถูกอธิบายไว้ใกล้เคียงกับมนุษย์จึงเป็นการอธิบายมนุษย์ในฐานะที่ผูกพันกับความจริง และตอนนั้นคำอธิบายเรื่องความดี ความชั่วเป็นไปตามอารมณ์ของเทพเจ้า นั่นทำให้กฎเกณฑ์และความยุติธรรมนั้นถูกเทพเจ้าเป็นผู้กำหนด ใครทำตามที่เทพเจ้าต้องการหรือบวงสรวงให้เทพเจ้าพึงพอใจได้ ดังข้อความว่า “แม้เทพเจ้ายังหวั่นไหวได้ ด้วยคำสวดบูชา ด้วยพิธีสังเวย และด้วยการถือค้ำมั่นสัตยา ด้วยคว้นรูป ด้วยการดื่มบูชา มนุษย์เปลี่ยนใจเทพได้ ถึงจะทำชั่ว ละเมิดกฎใด ยังสามารถโน้มน้าวใจองค์เทพา” (เพลโต, 2559) ด้วยรูปแบบของความเป็นจริงดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่า ความรุนแรงนั้นเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นจากการที่ยอมรับถึงความสามารถที่จะทำให้เทพเจ้ายินดีได้อีกครั้ง ซึ่งต่อมารูปแบบดังกล่าวถูกอธิบายผ่านแนวคิดมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentric) ซึ่งเป็นแนวคิดที่พัฒนาขึ้นมาจากแนวคิดทางศาสนาแบบตะวันตกที่เชื่อในมนุษย์คนแรกคือ อาดัมและอีฟ (Adam and Eve) โดยให้อยู่เหนือธรรมชาติแทนพระเจ้า โดยธรรมชาติถือว่าเป็นบางสิ่งที่สำคัญลงมาจากมนุษย์ที่ถูกสร้างมาในนามพระองค์และเป็นผู้ต้องรับผิดชอบต่อโลกนี้ วัฒนธรรมตะวันตกจึงสร้างขึ้นจากฐานคิดแบบเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง ขณะที่วัฒนธรรมตะวันออกนั้นไม่ได้ถือว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางแต่กลับถือเอาจักรวาลเป็นใหญ่ แต่เมื่อวัฒนธรรมตะวันตกมีอิทธิพลจึงทำให้เกิดแนวคิดแบบปัจเจก, ชาตินิยม, วรรณะและเชื้อชาติ ซึ่งที่สุดก็กลายเป็นความขัดแย้งซึ่งตั้งอยู่บนฐานของตัวตนและอำนาจ บุคลิกการปฏิเสธธรรมชาติและมุ่งทำลายธรรมชาติซึ่งต่อมาได้กลายเป็นรูปแบบของการต่อต้านและทำลายมนุษย์ด้วยกันเอง ซึ่งทั้งหมดเกิดมาจากการสร้างตัวตนให้มนุษย์ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวนี้ในพระพุทธศาสนาถือว่า มนุษย์และโลกตามธรรมชาติล้วนเสมอเหมือนกันคือความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือมนุษย์นั้นที่สุดแล้วก็จะเข้าสู่วงจรทางธรรมชาติคือการเกิดและตาย ซึ่งเมื่อพิจารณาแบบนี้มนุษย์จึงไม่ได้สัมพันธ์กับสิ่งอื่นใดนอกจากธรรมชาติเท่านั้น (Masao Abe, 1995)

จากรูปแบบความเชื่อทั้งในแง่ของการนับถือเทพเจ้าและการเปลี่ยนมาสู่การสร้างวัฒนธรรมแบบเอามนุษย์เป็นศูนย์กลางมาจากเอาธรรมชาติมาเชื่อมโยงกับมนุษย์ โดยธรรมชาตินั้นถูกตีความผ่านความเชื่อทางศาสนา เมื่อพิจารณาแบบนี้จะพบว่า ธรรมชาติที่อธิบายผ่านศาสนาโดยมีมนุษย์เป็นจุดเชื่อมโยง อาจเป็นไปได้ที่ความรุนแรงมาจากความสมดุลทางธรรมชาติมากกว่าที่มนุษย์จะเป็นควบคุมได้ เช่นเดียวกับสัตว์ที่ก่อความรุนแรงนั้นอาจมาจากระบบนิเวศและธรรมชาติที่แสดงออกมาในรูปแบบต่างๆ จะสะท้อนรูปแบบของการปรับความสมดุลมากกว่าจะมาจากมนุษย์เป็นผู้บงการให้เกิดขึ้นได้ ฉะนั้น มนุษย์ที่ถือเอาธรรมชาติเป็นส่วนสำคัญย่อมจะจำเป็นต้องสนใจต่อความรุนแรง

การพิจารณาแบบนี้สะท้อนให้เห็นเช่นเดียวกับ การที่เรามองระบบทาสคือความจริงสากลแห่งชีวิต แม้แต่คัมภีร์ไบเบิลยังเห็นเป็นเรื่องธรรมดา เพราะเป็นวิถีของสรรพสิ่ง โดยเหล่าสาวกของพระเยซูอาจมองว่าพระเยซูจะกลับมาในไม่ช้าและนำอาณาจักรแห่งความรักและความยุติธรรมของพระเจ้ามาให้ ไม่มีความจำเป็นต้องทำให้ระบบล่มสลาย เช่นเดียวกับเราเมื่อจะรื้อบ้าน คงไม่เสียเวลาซ่อมท่อน้ำหรอก จึงเหมือนกับว่าชาวคริสต์ไม่ได้มองโลกเป็นเหมือนบ้าน เพราะเขาหวังว่าโลกจะอวสานไม่ช้า (ฮัลโลเวย์ ริชาร์ด, 2560) การเสียเวลาที่จะสนใจเรื่องความรุนแรงนั้นเท่ากับเรากำลังเสียเวลากับอะไรที่ไร้สาระ ดังข้อความที่โสเครตีส (Socrates) กล่าวไว้ในไครโต (Crito) ว่า บุคคลไม่อาจกระทำการอันไม่ถูกต้องหรือไม่เป็นธรรมโดยเจตนาได้ ถึงแม้ว่าการกระทำความผิดจะมีขึ้นเพื่อตอบโต้การกระทำอันไม่ถูกต้อง ไม่เป็นธรรมที่บุคคลนั้นได้รับก็ตาม ถ้ารัฐออกคำสั่งท่านก็ต้องเชื่อฟังอย่างไม่ปริปาก จะสั่งอย่างไรก็ต้องทำตาม จะขัง จะเฆี่ยนหรือฆ่าก็ตาม ที่ทำตามนั้นถูกแล้ว จะหนี จะเลี้ยว จะละหน้าที่ หาได้ไม่ ไม่ว่าจะในสงคราม ในศาลหรือที่ไหนๆ ก็ตาม เราต้องทำตามคำของรัฐ เว้นไว้แต่เราจะพูดให้รัฐเชื่อตามหลักความยุติธรรมของเรา แต่จะใช้กำลังต่อต้านบิดามารดาไม่ได้ (เพลโต, 2553) การที่เขาเห็นว่าการทนทุกข์ต่อความไม่ถูกต้อง ไม่เป็นธรรม ย่อมดีกว่ากระทำการอันไม่ถูกต้อง ไม่เป็นธรรมเสียเอง เหตุผลสำคัญที่ทำให้โสเครตีสยอมรับกฎหมายและไม่แสดงออกถึงความขัดขืนนั้นด้วยเขาเชื่อกฎหมายธรรมชาติที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษหรือเทพเจ้ามีความยุติธรรมอยู่ในตัว แต่การที่เขาได้รับความยุติธรรมมาจากคำพิพากษาของศาลนั้น เขาก็ยังมองว่า เขาได้โอกาสในการแก้คดีตามกฎหมายของกฎหมายบ้านเมืองในเวลานั้น ปัญหาที่เกิดขึ้นจึงอยู่ที่ผู้พิพากษาซึ่งตัดสินคดีของเขา ไม่ใช่อยู่ที่กฎหมาย (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2561)

เมื่อพิจารณาแบบนี้ ความรุนแรงจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากเงื่อนไขที่เราไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่การจะสนใจเรื่องเล็กน้อยนี้เท่ากับเราเมินเรื่องที่ใหญ่กว่า ซึ่งนั่นคือธรรมชาติและธรรมชาตินั้นไม่มีคำว่าลำเอียงแต่อย่างใด แต่ที่เราพยายามจะเข้าใจธรรมชาตินั้นได้บางครั้งก็ต้องไม่แยแสต่อความเจ็บปวดใดๆ เช่นเดียวกับข้อความในภควัทศิตา ที่อรุณไม่ต้องการจะรบกับทुरโยชนที่เป็นญาติกันในสนามรบ จึงคร่ำครวญว่า โอ้ เกศวะ ข้าพเจ้าไม่เห็นผลดีอะไรเลยในการที่จะฆ่าบรรดาญาติในการสงครามครั้งนี้ ข้าพเจ้าไม่ต้องการชัยชนะ ไม่ต้องการอาณาจักร หรือความสุขใดๆ โดยมีคำอธิบายถึงหลักการนี้ว่า ตามธรรมดาในภาวะที่จิตใจอ่อนไหวท้อแท้ ผู้ภักดีในพระเจ้าจะตัดสินใจในเชิงลบทันที เขาคิดว่า ฉันไม่เห็นประโยชน์อะไรเลยที่จะทำลายความสุขสบายทางผัสสะ ฉันไม่อยากได้ชัยชนะทางจิตที่ว่างเปล่า ฉันไม่ต้องการอาณาจักรแห่งจิตจักรวาล และฉันไม่ต้องการความสุขทางผัสสะใดๆด้วย ผู้หันเหจากภาวะงุนงงสงสัยอย่างทุกข์ทรมานใจพยายามจะทิ้งทุกอย่างด้วยการไม่อยากทำอะไร นี่เป็นอุบายหนึ่งที่มนุษย์ชอบใช้ เหมือนเด็กเล็กๆ ที่กล่าวว่า ถ้าต้องกินแครอทก่อนกินไอศกรีม ฉันไม่กินไอศกรีมก็ได้ ดูเหมือนการทำอย่างนี้จะได้รับเสียงปรบมือให้แก่การเสียสละที่ยิ่งใหญ่นี้ หรืออย่างน้อยก็ทำให้เกิดความสงสาร และดูเหมือนเป็นการประนีประนอมที่น่ายอเยอ พ่อแม่ที่ฉลาดจะไม่ยอมให้เด็กเอาแต่ใจอย่างนี้ กฎจักรวาลอันชาญฉลาดก็ไม่หวั่นไหวกับการละวางที่เป็นไปในทางลบเช่นนี้เช่นกัน (ปรหมังสา โย

คานันทะ, 2561) การไม่เปิดพื้นที่ให้มนุษย์เป็นผู้ตัดสินนั้นจึงเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับแนวคิดที่อยู่ภายนอกเป็นแนวทางในการพิจารณาหรือตัดสินการกระทำต่างๆ โดยที่มนุษย์ไม่จำเป็นต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง หรือเอาความรู้สึกของตนเองเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องให้ถือเป็นเรื่องธรรมชาติที่พยายามปรับความสมดุลเท่านั้น

2. กลุ่มอัตวิสัย (Subjectivism) เป็นการพัฒนาศาสนาหรือกฎทางศีลธรรมภายใต้รูปแบบของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งเป็นไปได้ที่ความขัดแย้งกันระหว่างแนวคิดทางด้านศีลธรรมและสังคม เช่นมุมมองที่เกิดขึ้นในสมัยกรีก มีการมองว่าทุกคนมีกฎเกณฑ์ตายตัวหรือมองว่าทุกคนเสมอภาคกัน เท่ากับการมองแบบแยกแยะระหว่างผู้ที่แข็งแกร่งกับผู้อ่อนแอ คนดีกับคนชั่ว คนมีความสามารถกับคนไม่มีความสามารถ จึงเป็นสิ่งที่ขัดต่อธรรมชาติ ในทางความเป็นจริงแล้ว ความเสมอภาคเท่าเทียมกันนั้นคือการกดขี่ผู้คนส่วนน้อยที่มีความสามารถปราดเปรื่องเพื่อประโยชน์ของผู้คนส่วนใหญ่ที่หาความสามารถอันใดมิได้ (วรเจตน์ ภาคีรัตน์, 2561) การพิจารณาบนฐานนี้จึงเป็นการพิจารณาในแง่ของศีลธรรมแบบปัจเจก (individual morality) ที่ยืนอยู่บนฐานของความเข้าใจในวิธีการที่มนุษย์แสดงออกผ่านการกระทำ (Action) มากกว่าจะยืนยันบนฐานของธรรมชาติที่ศาสนาพยายามอธิบาย เช่นเดียวกับที่ฮันนา อาเรนด์ท (Hannah Arendt) ได้อธิบายความหมายของความรุนแรงที่ถูกโยงกับความเป็นธรรมชาติของสัตว์ บนข้อโต้แย้งที่เขียนไว้ใน On Violence ว่าการใช้ความรุนแรงเป็นเรื่องของการตอบสนองโดยธรรมชาติ ซึ่งทำให้การใช้ความรุนแรงเป็นเรื่องของความไม่มีเหตุผล (irrational) โดยพิจารณาจากความพยายามที่จะแยกมนุษย์ให้ต่างจากสัตว์ ด้วยคำอธิบายว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล (animal rationale) ซึ่งการพิจารณานี้สะท้อนให้เห็นว่า การที่มนุษย์ผลิตอาวุธทำลายล้างชีวิตเป็นลักษณะของการใช้ความสามารถทางด้านสมองอย่างซับซ้อนและมีเหตุผล ฉะนั้น การที่จะบอกว่ามนุษย์ใช้ความรุนแรงอย่างไม่มีเหตุผลหรือเป็นการกระทำเหมือนสัตว์ป่าจึงไม่น่าจะใช้โดยทั่วไป มนุษย์จะไม่แสดงออกถึงความรุนแรงต่อสภาพการณ์ที่อยู่เหนือความสามารถในการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น แผ่นดินไหว แต่จะใช้ความรุนแรงหรือการโกรธแค้นเมื่อมนุษย์อยู่ในสภาวะการณ์ซึ่งเปลี่ยนแปลงได้ แต่ถูกกดดันไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นเท่านั้น เช่นถูกกดดันไม่ให้ใช้สิทธิหรือพูดเมื่อตนถูกทำร้าย เป็นต้น ฉะนั้น ความรุนแรงเมื่อถูกอธิบายด้วยกรอบแนวคิดแบบธรรมชาตินั้นมักจะเชื่อมโยงกับหลักธรรมชาติที่ถูกโยงกับการเกิด การคงอยู่ และการเสื่อมสลายไปในที่สุดซึ่งทำให้ความรุนแรงต้องขยายตามไปด้วย เช่นเดียวกับการรักษาอาการป่วยตามขีดระดับความรุนแรงของโลกที่อาจมีการเลือกใช้ความรุนแรงมากขึ้นในการรักษา แต่ความรุนแรงนั้นตามความคิดของอาเรนด์ทไม่ใช่ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ แต่เป็นแค่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอันเป็นผลมาจากกิจกรรมที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ร่วมกัน ทั้งไม่ใช่เรื่องของอารมณ์ หรือความไร้เหตุผลอย่างที่เข้าใจอีกด้วย (ณัฐญาณ งามขำ, 2555)

โดยเราอาจเห็นได้จากกรณีประเทศญี่ปุ่นที่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการเปลี่ยนรูปแบบทางด้านกฎหมายทั้งระดับชนบทและเมือง ซึ่งจากการเข้ามาของประเทศอเมริกา ทำให้องค์กรทางศาสนาถูกทำให้ลดระดับต่ำลงทำให้ศาสนาลดสถานะกลายเป็นเรื่องเฉพาะกลุ่ม

เท่านั้น ผู้นำศาสนาจำเป็นต้องหารูปแบบที่จะทำให้จำนวนสมาชิกมากขึ้นและสร้างการเคลื่อนไหวทางสังคม สิ่งนี้เองนำไปสู่การเคลื่อนไหวบางอย่างที่นำไปสู่ความรุนแรง เช่นกลุ่มศาสนาโอมชินริเกียวที่สร้างเหตุสลดใจด้วยการปล่อยก๊าซพิษบนรถไฟฆ่าชีวิตของคน ซึ่งความรุนแรงดังกล่าวเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่การปลดปล่อยหรือการปฏิวัติของมนุษย์ เป็นความรุนแรงอันเร้นลับ (mythic violence) และการพยายามจะทำลายความอยู่ดีธรรมที่เกิดขึ้นจากระบบสังคมเดิมของมนุษย์อันเกิดมาจากพยายามที่จะบัญญัติกฎหมาย (lawmaking function) และรักษากฎหมาย (law preserving) ในสังคม เป็นความรุนแรงทเวะ (Divine Violence) โดยเปรียบกับการทำลายล้างในวันสิ้นโลกในคติศาสนายูดาห์ ความรุนแรงที่เกิดขึ้นนี้จึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงการไถ่บาป หรือการไถ่ถอน (redemption) ซึ่งต้องการพระผู้ช่วยให้รอด (Messiah) เป็นผู้มีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงที่แสดงให้เห็นถึงการแยกออกจากสิ่งที่เคยเป็นมาในอดีตและเป็นการเปิดพื้นที่ให้กับสิ่งใหม่ที่กำลังจะเกิดขึ้น (ณัฐญาณ งามขำ, 2555) ซึ่งเมื่อพิจารณาจากเหตุดังกล่าวนี้จะพบว่า ความรุนแรงนั้นไม่ได้อยู่บนหลักการทางธรรมชาติดังที่ศาสนาอธิบาย แต่เป็นการพิจารณาบนฐานของการกระทำที่มนุษย์แสดงออกมาตามบริบทสังคมเป็นหลัก ซึ่งการแสดงออกดังกล่าวมีรูปแบบที่ตรวจสอบได้อย่างเป็นเหตุเป็นผลบนพื้นฐานของการถูกกดดันและไม่อาจจะแสดงบางอย่างได้จึงเป็นที่มาของคำอธิบายภายใต้หลักการทางศาสนามาลองรับการกระทำของตน

สรุปแนวคิดแบบปรัวิสัยมองว่าความรุนแรงเป็นเรื่องธรรมชาติ ไม่ใช่สิ่งที่กำหนดว่าจะมีหรือไม่มีได้เองตามที่ตนเองต้องการ ขณะที่แนวคิดแบบอัตวิสัยมองว่าความรุนแรงนั้นเป็นเหตุผลของมนุษย์เองเป็นผู้กำหนดโดยข้อกำหนดนี้พิจารณาจากฐานความคิดที่มนุษย์มีต่อตัวเองเป็นหลักซึ่งสามารถตรวจสอบและประเมินได้ทั้งสิ้น

แนวคิดเรื่องพระพุทธศาสนากับปัญหาความรุนแรง

การพิจารณาศาสนากับความรุนแรงนั้นบนแนวคิดที่มองว่าความรุนแรงเป็นเรื่องธรรมชาติหรือมนุษย์เป็นผู้กำหนดด้วยตนเองนั้น ในพระพุทธศาสนาพิจารณาในแง่ของเงื่อนไขที่เชื่อมโยงให้เห็นเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นผ่านเรื่อง “สันติภาพ” (peace) ซึ่งพระพุทธศาสนาพิจารณาว่า สันติภาพคือความสงบ เป็นการสงบระงับจากกิเลส เมื่อพิจารณาคำว่า “สันติภาพ” มักจะถูกใช้โดยความหมายที่ตรงข้ามกับคำว่า “สงคราม” ฉะนั้น ความสงบจึงเป็นที่เข้าใจกันได้ผ่านคำว่า สงครามและสันติภาพ โดยสันติภาพถือว่าเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้สงครามเกิดขึ้น เมื่อพิจารณาแบบนี้อาจมีคำถามตามมาได้ว่า ประชาชนจึงไม่จำเป็นต้องมีสันติภาพในใจตราบเท่าที่ยังไม่มีสงครามใช่หรือไม่ แต่ความจริงอาจมองได้ว่า สันติภาพจริงๆ นั้นอาจมุ่งถึงอะไรที่เกินเลยไปกว่าสันติภาพจากการไม่มีสงคราม เช่นสันติภาพทางการเมืองและสันติภาพทางสังคม ซึ่งทั้งหมดนั้นพระพุทธศาสนา มองถึงสันติภาพที่เกิดขึ้นในใจผ่านการสงบของกิเลสอันได้แก่ความโลภคืออยากได้ ความโกรธและความหลง คือเมื่อพิจารณาแบบนี้สันติภาพจึงอยู่ภายในจิตใจของมนุษย์ ตามที่พระพุทธศาสนาอธิบายว่า “ผู้ชนะข้าศึกจำนวนพันคู่ด้วยพันในสงคราม หาชื่อว่า

ผู้ชนะที่ยอดเยี่ยมไม่ แต่ผู้ชนะตนได้ จึงชื่อว่า ผู้ชนะที่ยอดเยี่ยม” (พระไตรปิฎกเล่มที่ 25 พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท ข้อ 103 หน้า 62) เราจะพบว่าพระพุทธองค์เริ่มต้นการเผยแผ่คำสอนผ่านพระอรหันต์ที่มีความสงบภายในก่อน จึงเป็นได้ที่สันติภาพนั้นจะเริ่มต้นปัจเจกบุคคล แล้วสร้างสังคมและโลกให้สงบตามไปด้วย โดยการพิจารณาในแง่นี้ พระพุทธศาสนาจึงได้นำแนวคิดเรื่องเมตตาและกรุณามาใช้รวมกับการพัฒนาปัญญา เพื่อให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้ แต่อย่าลืมว่า ในการพิจารณาความสงบนั้นยังมีข้อพิจารณาผ่านหลักการบางอย่างที่อาจนำไปสู่ความรุนแรงได้ 2 แบบ คือ

1. การพิจารณาในแง่สังขธรรม เป็นการพิจารณาถึงแง่ความจริงทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของกรรมกับความรุนแรง กล่าวคือเมื่อพิจารณาในแง่ของกฎแห่งกรรมจะพบว่า ความยุติธรรมที่เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความสงบให้สังคมล้วนเกี่ยวข้องกับ ความรุนแรง บทบัญญัติเรื่องการลงโทษ เป็นต้น แม้แต่พระพุทธศาสนาก็มองว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องความจริงที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เช่น กรณีพระวิทูทกะที่ต้องการทำสงครามเพื่อฆ่ากษัตริย์ชาวกรุงกบิลพัสดุ์ แม้พระพุทธองค์จะทรงห้ามไว้แต่สุดท้ายก็ทรงปล่อยให้เป็นเรื่องของกรรมหรือการที่มีเหล่าพุทธศาสนิกชนทำร้ายพระเทวทัตด้วยการลงประชาทัณฑ์อย่างรุนแรงก็กลายเป็นเรื่องของกรรมเช่นกัน เมื่อพิจารณาจากคำสอนเรื่องกรรมนั้นสะท้อนให้เห็นความรุนแรงจากผลกระทบ ดังข้อความว่า“ตราบใดที่บาปยังไม่ให้ผล ตราบนั้น คนชั่วจะเห็นบาปว่าดี แต่เมื่อใด บาปให้ผล เมื่อนั้น คนชั่วจะเห็นบาปว่าชั่วแท้ ตราบใดที่กรรมดียังไม่ให้ผล ตราบนั้น คนดีจะเห็นกรรมดีว่าชั่ว แต่เมื่อใด กรรมดีให้ผล เมื่อนั้นคนดีจะเห็นกรรมดีว่าดีแท้”(พระไตรปิฎกเล่มที่ 25 พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท ข้อ 119-120:68) หลักการนี้เราอาจเข้าใจเท่าที่ของพระพุทธองค์ต่อกรรมนั้นในลักษณะที่ไม่อาจมีใครห้ามได้หรือขัดขวางได้ จึงทำให้ผลกระทบและการลงโทษที่มีความรุนแรงนั้นอย่างจำเป็น (Necessity) ดังกรณีที่เกิดขึ้นกับนางจิญจมาณวิกา (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2527) พอความจริงปรากฏสังคมก็ลงโทษนางทันทีด้วยมือบ้าง เท้าบ้าง ก้อนหินบ้างจนตาย หากพิจารณาโทษตามกรรมถือว่าเหมาะสม เพราะคนทำความกรรมชั่วก็ต้องได้รับผลแห่งกรรมชั่ว แต่ก็น่าคิดว่า การทำกรรมในลักษณะนี้ถือเป็นเรื่องสังขธรรมมากกว่าจะพิจารณาบนบริบทสังคม. เพราะหากนางจิญจมาณวิกาเล่าร้ายพระพุทธเจ้าต่อหน้าสังคมอื่นที่ไม่ศรัทธาพระพุทธเจ้า นางอาจไม่ถูกทำร้ายถึงตายก็ได้ แต่เพราะอยู่ในสังคมที่มีความศรัทธาอย่างแรงกล้า จึงทำให้ผลจากการลงโทษเป็นอย่างนี้ ขณะเดียวกันอาจเกิดปัญหาตามมาว่าธรรมดาคณในพระพุทธศาสนาน่าจะมีความเมตตากรุณามากกว่านี้ ไม่น่ามีการทำร้ายกันได้อย่างไร้กฎเกณฑ์ ก็อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า บุคคลที่ทำร้ายนางยังเป็นปุถุชน หรืออาจเป็นการลงโทษที่สอดคล้องในสมัยนั้นที่สัมพันธ์ชัดเจนกับเรื่องของกรรมและผลแห่งกรรมอันเป็นหลักสากล เช่นเดียวกับมโหสถชาดกได้กล่าวถึงตอนที่มโหสถสร้างศาลาประกอบไปด้วยห้องต่างๆ คือ ห้องคลอด ห้องพักสำหรับนักบวชและคฤหัสถ์ ห้องเก็บของ ห้องวินิจฉัย โรงธรรมและสนามเด็กเล่น มีโรงทาน โดยศาลาแห่งนั้นเป็นที่มโหสถจะนั่งแล้วกล่าวสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำสิ่งที่ถูกและผิดแก่ผู้ที่มาแล้วๆ เริ่มตั้งการวินิจฉัย กาลนั้นได้เป็นเสมือนพุทธูปบาทกาล (มหามกุฏราชวิทยาลัย,

2527) และมีบางเหตุการณ์ที่มโหสถวินิจฉัยแล้วก็จะเกิดการลงโทษทันที อย่างที่วินิจฉัยเรื่องโจรขโมยวัว พอโจรรับสารภาพว่าเป็นโจร มโหสถบัณฑิตให้อิวาทว่า ถ้าอย่างนั้นจำเดิมแต่จะไปเจ้าอย่าทำอย่างนี้ ฝ่ายบริษัของพระโพธิสัตว์ก็ทุบตีโจรนั้นด้วยมือและเท้าทำให้บอบช้ำ ลำดับนั้นมโหสถบัณฑิตได้กล่าวสอนโจรนั้นว่า เจ้าจงเห็นทุกข์ของเจ้าในภพนี้เพียงนี้ แต่ในภพหน้า เจ้าจักเสวยทุกข์ใหญ่ในนรกเป็นต้น จำเดิมแต่จะไปเจ้าจงละกรรมนี้เสียแล้วให้เบญจศีลแก่โจรนั้น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2527) ฉะนั้น ความรุนแรงจากการลงโทษในทางพระพุทธศาสนาจึงพิจารณาในฐานะที่ใกล้เคียงกับหลักกรรม และหลักกรรมนั้นสะท้อนอย่างตรงไปตรงมาในแง่ของทำกรรมเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น ไม่เข้าไปแทรกและไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นความผิดบาปที่จะมีการลงโทษที่ตรงไปตรงมาเช่นนั้น

1. การพิจารณาในแง่จริยธรรม เป็นการพิจารณาถึงหลักการการปฏิบัติของหลักปฏิบัติเพื่อรักษาความสงบ เช่นหลักอปริหานิยธรรมที่ปรากฏในมหาปริณิพพานสูตร เล่าถึงวัสสการพราหมณ์มาตริสถามพระพุทธองค์ถึงการที่พระเจ้าอชาตศัตรูจะโค่นล้มกษัตริย์ชาววัชชีให้พินาศย่อยยับอย่างไร พระพุทธองค์ไม่ทรงตอบกับวัสสการพราหมณ์ แต่ตรัสกับพระอานนท์ถึงหลักการปกครองบางอย่างและในข้อที่ 7 ที่ว่า“อานนท์ เธอได้ยินไหมว่า ‘พวกเจ้าวัชชีจัดการรักษา คุ่มครอง ป้องกัน พระอรหันต์ทั้งหลายโดยชอบธรรมด้วยตั้งใจว่า ‘ทำอย่างไร พระอรหันต์ที่ยังไม่มาพึ่งมาสู่แว่นแคว้นของเรา ท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุกในแว่นแคว้น’ พระอานนท์ทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้ยินว่า ‘พวกเจ้าวัชชีจัดการรักษาคุ่มครอง ป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายโดยชอบธรรมด้วยตั้งใจว่า ‘ทำอย่างไรพระอรหันต์ที่ยังไม่มา พึ่งมาสู่แว่นแคว้นของเรา ท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุกในแว่นแคว้น’ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า“อานนท์ พวกเจ้าวัชชีพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่พวกเจ้าวัชชียังจัดการรักษา คุ่มครอง ป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลาย โดยชอบธรรมด้วยตั้งใจว่า ‘ทำอย่างไร พระอรหันต์ที่ยังไม่มา พึ่งมาสู่แว่นแคว้นของเรา ท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุกในแว่นแคว้น’ (พระไตรปิฎก เล่มที่ 10 พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ข้อ 133 หน้า 80) การพิจารณาเรื่องนี้อาจโยงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนานั้นเกี่ยวข้องกับชนชั้นปกครองมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลในฐานะที่บ้านเมืองจะช่วยให้เหล่านักบวชในพระพุทธศาสนาอยู่ร่วมกับกลุ่มคนในสังคมได้ แต่ทั้งนี้น่าสังเกตว่า บ้านเมืองต้องการปกป้องพระอรหันต์ พระอรหันต์จึงเป็นบุคคลพิเศษในแง่ของการพิจารณาไปถึงความรุนแรงในการปกป้องและคุ้มครองบุคคลเหล่านี้ไว้เหนือกว่านักบวชทั่วไป ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสะท้อนให้เห็นผ่านประวัตินักบวชสำนักต่างๆ เช่น ปุณณกัสปะนั้นเป็นทาสที่ 99 ของตระกูลหนึ่ง ต่อมาพวกโจรได้ชิงผ้าของเขาไป เขาไม่รู้จะหาไปไม้หรือหญ้ามาปกปิดกาย จึงเปลือยกายเข้าไปในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง มนุษย์ทั้งหลายเห็นเขา เข้าใจว่า ท่านผู้นี้เป็นสมณะ เป็นพระอรหันต์ เป็นผู้มกน้อย คนเช่นท่านผู้นี้ไม่มี จึงถือเอาของควาหวานเป็นต้นเข้าไปหา เขาคิดว่า เพราะเราไม่นุ่งผ้าจึงเกิดลาภนี้ ตั้งแต่นั้นมา แม้ได้ผ้าก็ไม่นุ่ง ได้ถือการเปลือยกายนั้น ต่อมามีคนออกบวชตาม

หากพิจารณาในแง่ของความเป็นพระอรหันต์ บุคคลเหล่านี้ย่อมมีบุคลิกที่ขัดแย้งที่สื่อถึงความพิเศษที่ทำให้คนเชื่อมั่นได้เช่นเดียวกับพระอรหันต์ที่ถูกนิยามในพระพุทธศาสนาเช่นกัน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าเวลาเราพูดถึงนักบวชเหล่านี้ดังที่ปรากฏในอรรถกถาถกกลายเป็นถ้อยคำเสียดแทงหรือสื่อไปในทางลบและขณะเดียวกันก็มีลักษณะที่นำไปสู่ความรุนแรงระหว่างกันที่แสดงออกผ่านการกระทบกระทั่งกันตลอดเวลา ดังกรณีสิริคุตต์ศรัทธาในพระพุทธองค์กับครหทินน์ที่เป็นสาวกของนิครนถ์มีการการทำร้ายกันทางศาสนาปรากฏในอรรถกถาธรรมบท ซึ่งลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นผ่านยุคสมัยปัจจุบันเช่น บนข้อพิจารณาที่สร้างขึ้นว่าเรานับถือศาสนาอะไร เป็นพลเมืองของชาติอะไร จึงกลายเป็นความคลั่งชาติและเป็นการหาประโยชน์ไปเสีย และบางครั้งก็จะกลายเป็นเรื่องของทุนนิยมไปด้วย...ศาสนาอาจจะมึ่ทั้งมุมที่กดขี่และให้อิสระ เมื่อศาสนากดขี่ก็จะผูกตัวเองกับกลุ่มบางกลุ่ม กักเหล่าและบางพวกที่อ้างลัทธิชาตินิยม บ้างอ้างการพัฒนาและอ้างอะไรอื่นๆ...พุทธศาสนาสอนว่าเรามีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เราสนใจความทุกข์ เราต้องการเปลี่ยนโลกให้มีความหมาย แต่ก่อนอื่นเราต้องเปลี่ยนตนเองให้สงบและไม่ใช้ความรุนแรงก่อน...เราต่างเป็นผู้มีความทุกข์และทุกอย่างล้วนสัมพันธ์กันหมด” (เฮเลน เจมส์, 2562) ซึ่งแง่พิจารณานี้ยังสะท้อนให้เห็นผ่านลักษณะทางอื่นๆ ที่สื่อให้เห็นว่า ความสงบที่พระพุทธศาสนามุ่งหมายนั้นเป็นภาพของคำสอนแต่เพียงเท่านั้น แต่เมื่อลงมือปฏิบัติย่อมต้องเลือกที่จะต้องทำบางอย่างที่บางครั้งก็ต้องตบตีฟันแทงที่จะกล่าวถึงบางอย่างชัดเจนลงไป

กรณีดังกล่าวอาจพิจารณาผ่านเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์มากมาย เช่น ในประเทศศรีลังกา สมัยพระเจ้ากัสสปะ (พ.ศ.1016-1034) พระองค์ก็ได้ทำปิฎุมหาต คือปลงพระชนม์พระเจ้าธาดุสเสนะผู้เป็นบิดาและขึ้นครองราชย์ พระองค์เกิดความเดือดเนื้อร้อนใจจากการกระทำอนันตริยกรรม ทางคณะสงฆ์เองก็พากันคัดค้านพระองค์และต่อมามีการยกพระอนุชาคือเจ้าชายโมคคัลลานะขึ้นเป็นกษัตริย์สืบแทน คัมภีร์มหาวงศ์กล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่า เจ้าชายโมคคัลลานะทรงรวบรวมทหารหาญที่วัดกุฎาริ พระสงฆ์บางกลุ่มได้เข้าร่วมกองทัพด้วย เพราะถือว่าเป็นหน้าที่ต้องช่วยชาติและพระศาสนา กองทัพของเจ้าชายโมคคัลลานะสามารถขับไล่พระเจ้าธาดุสเสนะได้สำเร็จและขึ้นครองราชย์สืบแทนต่อมา (พ.ศ.1034-1051) ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้พระเจ้าโมคคัลลานะได้ถวายราชบัลลังก์แก่คณะสงฆ์ คือแสดงให้เห็นว่าพระองค์เห็นความสำคัญของคณะสงฆ์มากกว่าพระองค์ ทางคณะสงฆ์วัดมหาวีรหารได้พร้อมใจกันมอบถวายคืนแด่พระองค์หลักฐานทางประวัติศาสตร์อีกหลายแห่งชี้ว่า เมื่อใดก็ตาม ที่มีโอกาสพระสงฆ์จะต้องมีส่วนร่วมกอบกู้ชาติและพระศาสนา โดยสังเกตได้จากประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมาว่า เมื่อมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น พระเจ้าแผ่นดินต้องปรึกษาคณะสงฆ์ก่อนเสมอ ดังเช่น สมัยพระเจ้ามหินทที่ 2 (พ.ศ.1320-1340) พระองค์ได้เตรียมกองทัพเพื่อโจมตีแคว้นโรหณะ โปรดให้ประชุมสงฆ์ขึ้นที่ภูปารามเจดีย์ ครั้งได้ปรึกษากับพระสงฆ์และได้รับอนุญาตให้ทำสงครามได้ การเห็นชอบของคณะสงฆ์ หมายถึงการได้รับการสนับสนุนจากไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ พระสงฆ์จึงมีอิทธิพลสูงยิ่งในสมัยนั้น (ลังกามูร, 2553)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาพิจารณาความรุนแรงเป็นสิ่งจำเป็น ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ขณะเดียวกันการพิจารณาปัญหานี้บนแนวคิดแบบสันติภาพที่เกิดขึ้นจากการสงบใจจากความฟุ้งซ่านด้วยกิเลส แม้จะมีความรุนแรงแต่ใจต้องสงบจากสิ่งเหล่านั้นได้ เพราะตามความเป็นจริงนั้นความรุนแรงนั้นเป็นเรื่องสัจธรรมที่มีอยู่ตามกฎแห่งกรรมไม่มีใครปฏิเสธได้ เมื่อเราเข้าไปมีส่วนร่วมด้วยในฐานะของปัจเจกบุคคลก็ควรมองว่าเป็นไปตามธรรมดาที่เราอยู่ภายใต้เงื่อนไขของความจริงตามธรรมชาติ และความจริงทางสังคมที่จำเป็นต้องมีการกระทบกระทั่งกันในแง่ของการดำเนินชีวิต เมื่อพิจารณาจากสังคมจึงต้องมีหลักปฏิบัติบางอย่างที่ทำให้เกิดความสงบขึ้น และหลักนั้นอาจมีความรุนแรงเป็นลักษณะ ซึ่งในแง่มุมนี้อาจเป็นปัญหาที่พระพุทธศาสนาจะต้องพิจารณาต่อไป

วิเคราะห์พระพุทธศาสนากับความรุนแรงในจกัวัตติสูตร

สังคมจำเป็นต้องมีความรุนแรงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กรณีดังกล่าวเป็นที่มาของข้อพิจารณาที่ว่าพระพุทธศาสนาควรมีท่าทีอย่างไรต่อกระบวนการความรุนแรงที่จำเป็นนั้น เป็นที่มาของการเลือกวิเคราะห์จกัวัตติสูตร โดยจกัวัตติสูตรเป็นพระสูตรหนึ่งในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิภรรค ในบทความนี้จะได้พิจารณา 2 ลักษณะคือ

1. ธรรมการรักษา จัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองอันชอบธรรมและเป็นธรรม ตั้งแต่คนภายในพระราชวัง กองทัพ เหล่ากษัตริย์ในพระบรมเดชาภาพ ราชนิพพาน เจ้าพิธี พ่อค้า คนในชนบทชายแดน สมณพราหมณ์ และสัตว์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558) ซึ่งปรากฏในข้อความที่เล่าถึงการสืบต่อการปฏิบัติธรรมที่สืบทอดกันมาจากบิดา เพื่อให้มารไม่มีโอกาสที่จะสร้างอกุศลให้เกิดขึ้นได้ พระพุทธองค์ทรงยกเรื่องการปกครองของพระเจ้าจักรพรรดิในอดีตที่สืบทอดหลักที่เรียกว่า จกัวัตติวัตรที่เน้นการสักการะธรรม เคารพธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม นอบน้อมธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่ รักษาป้องกันและคุ้มครองชนภายใน กำลังพล กษัตริย์ผู้ตามเสด็จ พาหมณ์และคหบดี ชาวนิคมนและชาวชนบท สมณพราหมณ์ สัตว์และนก ให้ทรัพย์แก่ผู้ไม่มีทรัพย์ สอบถามถึงอะไรเป็นกุศลและไม่เป็นกุศล มีโทษและไม่มีโทษต่อสมณพราหมณ์ (พระไตรปิฎกเล่มที่ 11 ทีฆนิกาย ปาฏิภรรค ข้อ 84 :63) โดยข้อพิจารณาในแง่ของความรุนแรง 2 แบบ คือ

แบบที่ 1 ความสงบจากความรุนแรง เมื่อเราพิจารณาความสงบมาจากความรุนแรงเป็นการพิจารณาจากข้อปฏิบัติของปัจเจกบุคคลที่ใช้หลักธรรมในการสร้างความสงบ โดยข้อปฏิบัติทั้งหมดในจกัวัตติสูตรเป็นเป็นประโยชน์ก็ต่อเมื่อใช้ได้เหมาะสมกับสถานการณ์ ความยืดหยุ่นในการนำข้อธรรมมาใช้จะถูกต้องก็ต่อเมื่อสถานการณ์นั้นเป็นอย่างเดียวกันแต่บางอย่างก็มีข้อแตกต่างกันอยู่ หลักตายตัวจึงใช้ไม่ได้ อาจจะใช้หลักการกว้างๆ หรือหลักการรวมจำนวนหนึ่งและเสริมด้วยหลักการอื่นที่เหมาะสมอีกจำนวนหนึ่งนำมารวมกันเพื่อใช้ในกรณีเฉพาะเป็นกรณีๆไป โดยหลักสำคัญคือพระเจ้าแผ่นดินจะต้องเข้าไปหาสมณพราหมณ์ผู้รู้ธรรมและปฏิบัติเพื่อสนทนาธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติในจกัวัตติสูตร (ปรีชา ช่างขวัญยืน, 29) โดย

ข้อพิจารณานี้ไม่ได้โยงไปถึงหลักการทั่วไปแก่บุคคลอื่น เพราะข้อปฏิบัตินี้ผูกโยงกับผู้นำเป็นหลักที่น่าสังเกตคือ หลักปฏิบัติเหล่านี้อาจมีบางอย่างต้องประยุกต์และเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของสังคมได้เสมอ จึงทำให้ผู้ใช้หลักธรรมจำต้องมีความเชี่ยวชาญหรือขณะเดียวกันก็ต้องมีที่ปรึกษาที่มีความเชี่ยวชาญ โดยมีหลักธรรมเป็นเครื่องพิจารณา แง่หนึ่งหลักธรรมที่ปฏิบัติได้จริงต้องสร้างความสงบมากกว่าความสร้างความรุนแรง หรือหากจะมีความรุนแรงก็ต้องมีความสงบเป็นที่สุด ข้อพิจารณานี้ทำให้ความสงบถูกพิจารณาเป็นเหตุใหญ่กว่าความรุนแรงตามที่ปรากฏผ่านการปกครองด้วยธรรมในจักรวรรดิสุตร

แบบที่ 2 ความรุนแรงที่จำเป็น การใช้ธรรมในที่นี้จึงมุ่งถึงข้อปฏิบัติที่ทุกคนเห็นชอบร่วมกัน ถ้าจะถือว่าหน้าที่ผู้นำขาดการพิจารณาจนนำไปสู่การหลงลืมต่อข้อปฏิบัติบางประการนั้น อาจไม่ใช่เงื่อนไขเดียวที่ทำให้เกิดความรุนแรงได้ ตามจริงแล้วผู้นำอาจมีความเคารพในหลักธรรมแต่ความรุนแรงเป็นเงื่อนไขที่เกินเลยจากการควบคุมด้วยหลักธรรมของผู้นำเพียงอย่างเดียว เพราะหลักธรรมที่จะช่วยให้เกิดความสงบได้นั้นเกี่ยวข้องกับบุคคลทุกคนคือคนภายในพระราชวัง กองทัพ เหล่ากษัตริย์ในพระบรมเดชาานุภาพ ราชบริพาร เจ้าพิธี พ่อค้า คนในชนบทชายแดน สมณพราหมณ์ และสัตว์ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นจริงนั้นจึงจำเป็นต้องเข้าใจหลักปฏิบัติที่ทุกคนต่างเห็นร่วมกันว่าเป็นไปเพื่อความสงบ ทั้งนี้อาจรวมถึงการทำร้ายหรือลงโทษผู้ที่กระทำความผิด อันถือเป็นความรุนแรงที่จำเป็นอย่างหนึ่งของธรรมที่ผู้นำจำเป็นต้องรักษาไว้เพื่อรักษาธรรมเช่นกัน ดังกรณีในเตมียาซอก เล่าถึงการที่พระราชาทรงสั่งมีพระราชดำรัสสั่งให้ลงพระอาญาโจรเหล่านั้น ให้เอาหวายทั้งหนามเขี่ยนโจรคนหนึ่ง 1,000 ครั้ง ให้จองจำโจรคนหนึ่งด้วยโซ่ตรวนแล้วส่งเข้าเรือนจำให้เอาหอกแทงที่สรีระของโจรคนหนึ่ง ให้เอาทวนเสียบโจรคนหนึ่ง (พระพุทฺธโสมสเถระ, 2558) เพราะหากต้องรักษาธรรมไว้นั้นทุกคนต้องเห็นชอบกับข้อปฏิบัติเหล่านี้ร่วมกัน และการลงโทษก็เป็นธรรมอย่างหนึ่งที่ทุกคนเห็นร่วมกันว่าจำเป็นต้องมีในการรักษาความสงบไม่ให้เกิดการประทุษร้ายกันตามมา มองอีกด้านหนึ่งอาจถือว่าเป็นการป้องกันหลักธรรมร่วมกัน

2. ธรรมการนิเสธนา ห้ามกัน มิให้มีการอันธกรรมเกิดขึ้นในพระราชอาณาเขต คือจัดการป้องกัน แก้อภัย มิให้มีการกระทำความผิดความชั่วเดิตร้อนเกิดขึ้นในบ้านเมือง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2558) ซึ่งปรากฏในข้อความที่กล่าวถึงการปฏิบัติตามจักรวรรดิวัตรนั้น ดำเนินมาตามลำดับจนกระทั่งพระราชินีไม่ได้ให้ทรัพย์แก่ผู้ไม่มีทรัพย์ทำให้คนเริ่มขัดสน ต่อมาจึงเริ่มมีการขโมยสิ่งของเพื่อหาเลี้ยงชีพ เมื่อจับขโมยได้ก็ไม่มีการลงโทษแต่มอบเงินให้ไปในการดำเนินชีวิต ต่อมาจึงการลักขโมยขึ้นด้วยความคิดว่าจะได้รับประทานเงินเพื่อดำเนินชีวิต จึงได้เปลี่ยนวิธีการปฏิบัติต่อผู้ถูกจับว่าเป็นขโมยด้วยการประหารชีวิตเพื่อไม่ให้เกิดการกระทำตาม แต่นั่นยังทำให้ขโมยจัดเตรียมอาวุธเช่นกัน และทำการปล้นหลักคน รวมถึงฆ่าคนที่ไม่มอบเงินให้กลายเป็นปัญหาตามมา ทั้งหมดเริ่มต้นจากการที่พระมหากษัตริย์ไม่พระราชทานทรัพย์ให้คนไม่มีทรัพย์ กลายเป็นปัญหารุกรามก่อให้เกิดอาชญากรรมมากขึ้น การฆ่ากันมากขึ้น คำโกหก คำพุดหยาบคายต่างๆ เพิ่มขึ้น คนเริ่มอายุน้อยลง ความรุนแรงอื่นๆตามมามากขึ้น ไม่ความประพฤติไม่สนใจในมารดาบิดา สมณะ พราหมณ์และผู้ใหญ่ จนเป็นที่มาของการเสื่อมถอยทุกอย่างทั้งอายุ

วรรณะ อยู่กันด้วยความอาฆาต พยาบาทคิดร้าย จ้องจะฆ่ากันตลอดเวลา รุนแรงจนกระทั่งเห็นคนเป็นแค่ชิ้นเนื้อและลงมือฆ่ากันอย่างไม่มีคุณธรรมอีกต่อไป (พระไตรปิฎกเล่มที่ 11 ทีฆนิกาย ปาฎิการวรรค ข้อ 84 : 62) มีข้อพิจารณาความรุนแรง 2 แบบ คือ

แบบที่ 1 ความรุนแรงที่กำหนดไม่ได้ การที่จักกวัตติสูตรกล่าวถึงความรุนแรงที่เกินกว่าการควบคุมนั้นมาจากสาเหตุคือพระราชามอบเงินทองให้ แต่แม่จะมอบเงินให้ภายหลังก็แก้ปัญหาไม่ได้อยู่ดี และไม่ว่าจะทำวิธีการใดความรุนแรงก็เกิดขึ้น เป็นเหตุให้เชื่อได้ว่า ความรุนแรงเป็นวิธีที่กำหนดไม่ได้ การกำหนดหรือควบคุมไม่ได้นี้เป็นหลักที่พระพุทธศาสนามองว่าเป็นกรรม และกรรมนั้นเป็นข้อพิจารณาในแง่ของเจตนา กรรม และวิบาก (พระไตรปิฎกเล่มที่ 22 อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต ข้อที่ 63:577) โดยในส่วนที่กำหนดไม่ได้คือวิบาก เพราะเจตนากับกรรมนั้นยังเป็นข้อที่มนุษย์กำหนดได้ หรือหาข้อพิจารณาได้ว่ามีเจตนาหรือไม่มีเจตนา กระทำกรรมทางกาย วาจาหรือใจ เป็นต้น แต่ผลนั้นเป็นสิ่งที่คาดไม่ได้ ดังข้อความว่า “ตราบใดที่บาปยังไม่ให้ผล ตราบนั้น คนชั่วจะเห็นบาปว่าดี แต่เมื่อใด บาปให้ผล เมื่อนั้น คนชั่วจะเห็นบาปว่าชั่วแท้” (พระไตรปิฎกเล่มที่ 25 พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท ข้อ 119 : 68) การกำหนดไม่ได้จึงทำให้ไม่มีใครล่วงรู้หรือรับรู้ได้ว่าผลที่จะตามมาเมื่อไหร่และอย่างไร เมื่อไม่รู้จึงทำให้เห็นเข้าใจได้ว่าผลนั้นรุนแรง แต่ที่จริงแล้วความรุนแรงมาจากการที่เรากำหนดถึงผลที่เกิดของกรรมนั้นไม่ได้ต่างหาก เมื่อกำหนดไม่ได้จะบอกว่าผลที่เกิดในจักกวัตติสูตรมีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นตามลำดับก็อาจไม่ถูกต้องนัก ในพระพุทธศาสนามองกรรมว่าเป็นวงจรแห่งความทุกข์ตามนัยยะแห่งปฏิจจสมุปบาทที่เริ่มต้นด้วยความไม่รู้ (อวิชชา) ซึ่งแง่หนึ่งคือไม่รู้ว่าจะกรรมชั่วที่ทำนั้นจะมีผลมากขึ้น การจะแก้ไขผลหรือป้องกันผลชั่วไม่ให้เกิดขึ้นได้จึงเป็นการสร้างความรู้ (วิชชา) ไม่ใช่แก้ไขที่ผลคือความทุกข์ เช่นเดียวกับที่มีลีนทปัญหายกตัวอย่างผู้หนึ่งรู้และอีกผู้หนึ่งไม่รู้แล้วจับก้อนเหล็กที่ไฟเผาให้ร้อนจนเป็นเปลว คนไหนจะถูกลวกมากกว่า ก็คือคนที่ไม่รู้แล้วทำกรรม ส่วนคนที่รู้แล้วจะไม่จับหรือถ้าจับก็ระวังความร้อนอยู่แล้ว (มิลินทปัญหา, 2543) การเข้าใจว่าจักกวัตติสูตรนั้นความรุนแรงที่ดำเนินไปตามลำดับนั้นเป็นความรุนแรงของผลกรรมที่มาจากความไม่รู้ทำให้ถูกพิจารณาว่าเป็นความรุนแรง

แบบที่ 2 ความรุนแรงที่กำหนดได้ ในส่วนนี้หากพิจารณาจักกวัตติสูตรจะมีการพยายามควบคุมความรุนแรงที่เกิดขึ้น แต่การควบคุมนั้นคือการเพิ่มความรุนแรงนั้นเป็นแนวทางหนึ่งป้องกัน ขณะที่ความรุนแรงนั้นเป็นสิ่งที่กำหนดไม่ได้ด้วยเงื่อนไขคือผลที่เกิดจากความไม่รู้เป็นหลัก การรู้ถึงความรุนแรงเป็นผลจากกรรมชั่วที่เกิดขึ้นและส่งผลให้กลายเป็นผลกรรมชั่วต่อไป เกิดการเบียดเบียนกันจนเกิดชนกลุ่มหนึ่งที่หลีกเลี่ยงเข้าป่าเพื่อไม่ให้เกิดการส่งต่อกรรมชั่วเหล่านี้อีกต่อไป เมื่อพิจารณาจากความรุนแรงจึงเป็นเรื่องที่ป้องกันไม่ได้ ทั้งที่จริงแล้วความรุนแรงที่มาจากฐานของกุศลหรือทำให้เกิดผลที่ดีขึ้นอาจมีวิธีที่อาจนำมาพิจารณาได้ เช่น กรณีที่พระพุทธเจ้าทรมานพญานาคร้าย มีฤทธิ์ เป็นอสรพิษ มีพิษร้ายแรง ตอนไปโปรดชฎิล (วินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม 4 ข้อ 37-40 : 36-39) การทรมานนาคในฐานะผู้ประทุษร้ายเป็นลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงการควบคุมความรุนแรงไว้ได้ ไม่ให้เกินเลยจนกลายเป็นการปลุกฝังความโกรธ

พยายาม ซึ่งแง่มุมดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏให้เห็นในจกกวัดติสฺสตร เพราะทุกความรุนแรงจะตามมาด้วยความรุนแรงต่อไปไม่จบ ทั้งนี้ความรุนแรงที่ควบคุมได้จึงมาจากผู้ใช้ความรุนแรงว่าจะต้องยังผลให้เกิดได้ตามแนวทางที่ควรจะเป็น ซึ่งสอดคล้องกับความมีเมตตาหรือคุณธรรมที่ใช้ความรุนแรงต้องตระหนักไว้ในใจเสมอ เพื่อควบคุมให้ความรุนแรงนั้นอยู่ในระดับที่จะไม่ต่อเนื่องไปสู่ความรุนแรงต่อไป

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า จกกวัดติสฺสตรพิจารณาถึงความรุนแรงในแง่ของการปกป้องและคุ้มครองธรรมะ โดยพิจารณาจากหลักธรรมที่ปฏิบัติได้จริงต้องสร้างความสงบมากกว่าการสร้าง ความรุนแรง ส่วนการมีความรุนแรงนั้นจำเป็นต้องมาจากความเห็นชอบร่วมกัน เช่นการลงโทษ ทุกคนต้องเห็นร่วมกันว่าจำเป็นต้องมีในการรักษาความสงบไม่ให้เกิดการประทุษร้ายกันตามมา และป้องกันไม่ให้อธรรมเกิด โดยพิจารณาจากความรุนแรงของผลกระทบที่มาจากความไม่รู้ทำให้ ถูกพิจารณาว่าเป็นความรุนแรง ส่วนความรุนแรงสามารถใช้ได้จากผู้ที่มีเมตตาสามารถควบคุม ไม่ได้เกิดความรุนแรงอื่นๆ ตามมาได้

บทสรุป

แนวคิดเรื่องศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความรุนแรงได้แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มปวิสัยที่อธิบายธรรมชาติผ่านความเชื่อทางศาสนาที่อธิบายทุกอย่างมีผู้มีอำนาจบางอย่างอยู่เบื้องหลัง การที่มนุษย์ดิ้นรนเอาตัวรอดด้วยการปฏิเสธความจริงนี้เนื่องจากมนุษย์ไม่ยากยุ่งยากใจ แต่ที่จริงแล้วความรุนแรงเป็นสิ่งที่ควบคุมยากกับธรรมชาติ และกลุ่มอัตวิสัยที่ถือว่าความรุนแรงไม่ได้เกี่ยวกับธรรมชาติแต่เป็นด้วยมนุษย์ใช้เหตุผลอธิบายถึงการกระทำของมนุษย์เท่านั้น

ขณะที่พระพุทธศาสนากับความรุนแรงเพื่อจะช่วยเหลือให้เกิดความเข้าใจผ่านแนวคิดเรื่องสังขธรรมที่อธิบายภายใต้กฎแห่งกรรมที่มีความรุนแรงในเรื่องการลงโทษและมนุษย์ไม่ควรเข้าไปห้ามความรุนแรงเหล่านั้น และอีกกลุ่มคือแนวคิดเรื่องจริยธรรมที่พิจารณาบนฐานของบุคคลที่เป็นผู้กำหนดดีชั่ว แม้แต่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาก็เป็นบุคคลที่ทำให้เห็นว่าความรุนแรงนั้นเป็นไปได้ ถ้าเป็นไปได้เพื่อรักษาความดีในมุมมองศาสนาไว้ให้ยั่งยืนและยาวนานที่สุด

การวิเคราะห์จกกวัดติสฺสตรเพื่อพิจารณาว่าพระพุทธศาสนาควรมีท่าทีอย่างไรต่อกระบวนการความรุนแรง จึงทำให้เห็นว่าในจกกวัดติสฺสตรมีการพิจารณาถึงความรุนแรงในแง่ของการปกป้องและคุ้มครองธรรมะ โดยพิจารณาจากหลักธรรมที่ปฏิบัติได้จริงต้องสร้างความสงบมากกว่าการสร้าง ความรุนแรง ส่วนการมีความรุนแรงนั้นจำเป็นต้องมาจากความเห็นชอบร่วมกัน เช่นการลงโทษทุกคนต้องเห็นร่วมกันว่าจำเป็นต้องมีในการรักษาความสงบไม่ให้เกิดการประทุษร้ายกันตามมาและป้องกันไม่ให้อธรรมเกิด โดยพิจารณาจากความรุนแรงของผลกระทบที่มาจากความไม่รู้ทำให้ถูกพิจารณาว่าเป็นความรุนแรง ส่วนความรุนแรงสามารถใช้ได้จากผู้ที่มีเมตตาสามารถควบคุมไม่ได้เกิดความรุนแรงอื่นๆ ตามมาได้

เอกสารอ้างอิง

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2558). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิตภัณ.
- พระพุทธโฆสเถระ. (2558). *อรรถกถาภาษาไทย พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาค 9*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เพลโต. (2559). *รีพับลิก. แปลโดย เวธัส โพธารามิก*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- ปรหมังสา โยคานันทะ. (2561). *ภควิศิตา ราชศาสตร์แห่งการหยั่งรู้พระเจ้า ภาค 1*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน. (2557). *ธรรมรัฐ-ธรรมราชา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เปลโต. (2553). *โสกราตีส. แปลโดย ส.ศิริรักษ์*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2527). *อรรถกถาพระไตรปิฎก ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาภารต. (2555). *มหาภารตยุทธ์. แปลโดย กรุณา-เรื่องอะไร กุศลาลัย*. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- มิลินทปัญหา.(2543). *มิลินทปัญหา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ลังกาภุมาร. (2553). *กรณีพระสงฆ์ศรีลังกาเล่นการเมือง*. นครปฐม: สำนักพิมพ์ศาละ.
- วรเจตน์ ภาคีรัตน์. (2561). *ประวัติศาสตร์ความคิดนิติปรัชญา*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- ณัฐญาณ งามขำ. (2555). “ทำความเข้าใจ “ว่าด้วยความรุนแรง”ของฮันนาห์ อาเรนต์”. ใน *ข้าคว่า ฆ่า: อัตลักษณ์ คุณค่า ความรุนแรง*. บรรณาธิการโดย สุวรรณ สถาอานันท์และเกษม เพ็ญนิรันดร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เฮเลน เจมส์. (2562). “รัฐฆราวาสและความรุนแรงในรัฐพุทธ: กรณีของไทยและเมียนมา”. ใน *ศาสนากับความรุนแรง*. บรรณาธิการโดย ปรีดี หงส์สตัน. กรุงเทพฯ: Illuminations Editions.
- อัลโลเวย์ ริชาร์ด. (2560). *ศาสนา: ประวัติศาสตร์ศรัทธาแห่งมวลมนุษย์*. แปลโดย สุนันทา วรรณสินธุ์. กรุงเทพฯ: โอเพ่นเวิลด์ส์ พับลิชชิง เฮาส์.
- Gregory E Wilkinson. (2009). *The next Aum: religious violence and new religious movements in twenty-first century Japan*. Religious Studies the Graduate College. Iowa: The University of Iowa.
- Masao Abe. (1995). *Buddhism and Interfaith Dialogue*. edited by Steven Heine. London: Macmillan Press.